

TDK PÁLYAMUNKA

**SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSESZET- ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY MA
BIBLIOTERÁPIA SZAKIRÁNY
NAPPALI TAGOZAT**

**KÖNYVEK ÉVSZÁZADOS ÚTJA, AVAGY
TATAI JÓZSEF LELKÉSZ KÖNYVTÁRÁNAK
REKONSTRUKCIÓJA**

Konzulens:
Dr. Hegyi Ádám Alex
habilitált egyetemi docens

Készítette:
Radnai Kitti
MA hallgató

**SZEGED
2024**

Tartalom

Rezümé

Bevezetés	5
1. Kutatástörténeti háttér	6
1.1. Röviden a módszertanról	6
1.2. A dolgozat alapvető kérdései	7
2. A könyvek évszázados útja	8
2.1. Tatai József élete	8
2.2. A Balla előnév használatáról.....	10
2.3. Bibliotheca Tatai	10
3. A gyűjtemény vizsgálata	15
3.1. A nyelvi megoszlás	14
3.2. Bibliotheca Tatai szakkönyvtári gyűjteményben őrzött kötetei	15
3.3. Konklúzió	18
Irodalomjegyzék	20
Függelék	23

Rezümé

Dolgozatomban a kecskeméti születésű Tatai József (1782–1841) lelkipásztor magánkönyvtárának dokumentumait tekintem át. Vizsgálom a lelkész olvasmányainak beszerzési helyeit, azt, hogy milyen könyveket gyűjtött, illetve, hogy ezek a művek hogyan befolyásolták műveltségét és tudásának integrálását. A kötetekben található possessor bejegyzések segítségével megpróbálom rekonstruálni a lelkész magánkönyvtárát és annak alakulását életrajzi adatai alapján.

BEVEZETÉS

„Mivel az utó Világ a' költött híreket 's hazug beszédeket igazaknak tartja, 's mivel a' késő maradék az érdemet és erényt hamar elfelejti 's megtagadja annak érdemlett jutalmát 's tiszteletét: mind a' hamis hirnek 's rágalomnak megcáfolása, mint az érdemnek és erénynek illő tisztelet kimutatása volt célja ezen sorok írójának.”¹

A TDK pályamunkám témája Tatai József (1782–1841) református lelkész könyvtárának rekonstruálása. Mivel a Tornyai János Múzeum szakkönyvtárában találtam 2 db Tatai tulajdonát képező köteteket majd a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár gyűjteményének áttekintése során újabb 26 db dokumentum került elő, ezek alapján úgy gondoltam, hogy a lelkész pályafutását megvizsgálom: vajon ezen kötetek hogyan és milyen körülmények között kerülhettek Hódmezővásárhelyre.

Áttekintettem a lelkész olvasmányainak beszerzési helyeit, azt, hogy milyen könyveket gyűjtött, illetve, hogy ezek a művek hogyan befolyásolták műveltségét és tudásának integrálását. A meglévő kötetek alapján megpróbáltam rekonstruálni a lelkész magánkönyvtárát és annak alakulását életrajzi adatai alapján. A tanulmányban possessor bejegyzéseket használtam fel a tulajdonjog és a potenciális olvasóközönség meghatározásához.

A lelkész életrajzát tanulmányozva igen érdekes életpálya rajzolódott ki előttem, szolgált többek között Kecskeméten, Öcsödön, Kiskunhalason és Szentlászlón is. Könyveinek beszerzési idejét és kiadási helyét vizsgálva valószínűsíthető, hogy azok szorosan kapcsolódnak Tatai szolgálatteljesítésének helyeihez, azonban ezekről sajnos nagyon kevés írott forrásanyag áll rendelkezésre – ez a tény tovább növelte érdeklődésemet a téma iránt, hiszen a kutatás nehézsége számomra mindig is kihívást jelent, főleg abban az esetben, amikor a magánkönyvtárról és tulajdonosáról előttem még nemigen publikáltak.

¹ Eszéki Állami Levéltár HR-DAOS-500 ZBRIKA MK KNJ 597 STR

1. KUTATÁSTÖRTÉNETI HÁTTÉR

1.1. Röviden a módszertanról

Ahogy Oláh Róbert a *Püspöki Süllye János* könyvei című tanulmányában is említi, a Kárpát-medence 16–18. századi református lelkipásztori könyvtárai a források hiánya és a fennmaradtak elégtelensége miatt kevésbé dokumentáltak ²

A könyvtörténeti összefoglalók közül ki kell emelni Csapodi Csaba³ munkáját, amelyben az egyik legjelentősebb könyvtárról, Csulyak István könyvtáráról tesz említést, valamint a református prédikátorok gyűjteményeinek elemzését, amelyet Monok István⁴ végzett el mindössze negyven fennmaradt katalógus alapján, ami kiábrándítóan alacsony szám, tekintve a peregrináló protestáns diákok és otthon képzett lelkészek nagy számát ebben az időszakban.⁵ Alapvető fontosságú a fennmaradt gyűjtemények felmérése a katalógusokban nem szereplő tételek feltárása érdekében. A 2006 óta működő MOKKA-R⁶ adatbázis lehetőséget nyújtott a kiegészítésre, de sajnos ez idén, 2024-ben megszűnt.

Tatai József könyveiről nem készült részletes katalógus vagy bibliográfia. A múzeum szakkönyvtári leltárkönyvében csupán két kötet szerepelt, ezért a kutatást kiterjesztettem a városi könyvtárra is. Ennek szükségességét az indokolta, hogy a két közgyűjteményt – a városi múzeumot és a közkönyvtárat – Galyasi Miklós 1946. január 14-i igazgatói kinevezésével hivatalosan is egyesítették. Az államosítás miatt azonban 1950. január 1-jén ismét szétválasztották őket. Ebben az időben a múzeumon belül szakkönyvtárat hoztak létre, ennek a gyűjteménynek a kialakítása érdekében Galyasi elrendelte a városi könyvtár tudományos műveinek átadását a szakkönyvtár részére. Ekkor mintegy 600 kötet és számos régi folyóirat került át a múzeum szakkönyvtári gyűjteményébe.⁷ Ezekhez a városi könyvtár vásárlás, könyvadományozás, hagyaték vagy államosítás útján jutott hozzá, mielőtt a szakkönyvtári gyűjteménybe kerültek volna.

Sajnos a városi könyvtárból átvett könyvekről nincs feljegyzés, azonban kutatásom kapcsán a városi könyvtár leltárkönyvében 26 darab Tatai Józsefnek tulajdonított dokumentumot fedeztem fel, és az általam ismert kötetekkel kiegészítve ezek alapján a későbbiekben rekonstruáltam lelkészünk magánkönyvtárát. Bár a beszerzési listák és a hiányzó

² OLÁH 2008, 27.

³ CSAPODI – TÓTH – VÉRTESY, 1987, 98-100.

⁴ MADAS – MONOK 1997, 156-160.

⁵ OLÁH 2008, 27.

⁶ <http://www.eruditio.hu/mokka-r/>

⁷ RADNAI 2021, 138.

kötetek megakadályozták a részletes elemzést, néhány figyelemre méltó dokumentum arra engedett következtetni, hogy a Tatai-könyvtár igen sokszínű lehetett.

A Tatai-könyvtár rekonstrukciója érdekében széles körű kutatást végeztem a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Csanád Vármegye Levéltárában is, hogy feltárjam a Tatai Józsefhez köthető kötetek írott forrásanyagát, azonban a könyvek megrendelésével és vásárlásával kapcsolatos dokumentumokat nem találtam.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a Tatai József könyvtári anyagának feltárására tett kísérlet a városi könyvtár esetében hozott jelentős eredményeket, valamint megemlíteném, hogy a helyi levéltár is számos személyes dokumentumot őriz Tatai József életéből.

1.2. A dolgozat alapvető kérdései

Az egyik alapvető kérdés a Tatai József kötetei kapcsán, hogy vajon miként került egy szentlászlói lelkész könyvtári hagyatéka Hódmezővásárhely városi könyvtárába, valamint egy hódmezővásárhelyi magasan kvalifikált ügyvéd, Dr. Csáky Lajos magánkönyvtárába.

Az olvasmányok hatása a lelkész teológiai gondolkodására és prédikációira fontos betekintést nyújt abba, hogyan formálódtak teológiai nézetei.⁸ Az olvasmánytörténet feltárása segít megérteni a korabeli társadalmi és kulturális környezetet, amelyben a lelkész élt és tevékenykedett. Továbbá az olvasmányok nemcsak a lelkész személyes fejlődésére, hanem a gyülekezetére is hatással voltak, ebből a szempontból vizsgálva a tanulmány segíthet megérteni, hogyan befolyásolták a lelkészek olvasmányai a közösségi életet és a vallási gyakorlatokat. Az ilyen jellegű kutatások hozzájárulnak a magyar kulturális örökség megőrzéséhez és gazdagításához, valamint az olvasmánytörténet feltárása révén újabb, addig ismeretlen részletek derülhetnek ki a korabeli vallási élet szereplőiről.⁹

Jelen tanulmányban arra tettem kísérletet, hogy a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum szakkönyvtárában a régi könyvek feldolgozása során előkerült, Tatai József possessor bejegyzésével ellátott kötetekre összpontosítva betekintést biztosítsak egy 18. századi református lelkészi könyvtárba és annak lehetséges gyűjteményébe. A tanulmány végén a feltárt kötetek jegyzékszerű összeírását közlöm.

⁸ HEGYI 2014, 434-435.

⁹ OLÁH 2008, 28.

2. A KÖNYVEK ÉVSZÁZADOS ÚTJA

2.1. Tatai József élete

Tatai életéről kezdetben nem állt rendelkezésemre írott forrásanyag, azonban kutatásom közben megismertem Jukic Zita¹⁰ eszéki levéltáros tanulmányát, amelyben említést tett Tatai József életrajzi írásáról. Az ő és kedves kollégái segítségével sikerült hozzájutnom a szentlászlói református egyház anyakönyvében található, egy ív méretű, kézzel írt, díszes, aranykeretes életrajzhoz, amelyet Györke István segédlelkész készített Tatai özvegye, Turóczy Julianna által megadott információk alapján.¹¹ Az életrajzban szereplő adatok segítségével megkíséreltem összeállítani Tatai József életrajzát, munkámhoz a kecskeméti, a kiskunhalasi és a szentlászlói református egyház anyakönyvi bejegyzéseit használtam, amelyek digitalizált formában megtalálhatóak a familysearch.org oldalon.

A dokumentumban szereplő 1783. év tévesen szerepel születési dátumaként, mert a születési anyakönyvi bejegyzése szerint Tatai 1782. december 19-én született Kecskeméten¹². Édesapja Tatai Sámuel, 1803 körül halhatott meg, édesanyja Kelemen Anna, 1750 körül születhetett, és 1827. április 14-én hunyt el Szentlászlón,¹³ sírja a helyi református temetőben volt. Jelen ismeretünk szerint egy bátyja, az 1781. szeptember 20-án született András¹⁴ és az 1891. június 18-án született Benjámín¹⁵ volt. Tatai József tanulmányait szülővárosában kezdte, majd Debrecenben folytatta, később felkérték az öcsödi református iskola vezetésére. Ebben a pozícióban kivívta a helyi közösség elismerését és megbecsülését. A papi szolgálathoz szükséges tudásának bővítéséhez Bécsbe ment, ahonnan visszatérve, tudását megvizsgálva, felszentelték lelkésznek. Előbb Izsákon szolgált, később Kiskunhalason Tormássy Jánosnak,¹⁶

¹⁰ JUKIC 2019, 453.

¹¹ Tatai József életrajzát lásd: Szentlászló református anyakönyvek (1801–1868) I. kötet.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-899X-DVND?cat=700260&i=508> (2024.12. 20.)

¹² Kecskemét református anyakönyvek (1778–1803) II. kötet

[https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY34-](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY34-9N?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5WZ-2R3&action=view)

[9N?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5WZ-2R3&action=view](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY34-9N?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5WZ-2R3&action=view) (2024. 12. 20.)

¹³ Szentlászló református anyakönyvek (1801–1868) I. kötet.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q5Q-G99X-DN4Q?cat=700260&i=519> (2024. 12. 20.)

¹⁴ Kecskemét református anyakönyvek (1778–1803) II. kötet

[https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY3W-](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY3W-FM?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5WZ-F8L&action=view)

[FM?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5WZ-F8L&action=view](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY3W-FM?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5WZ-F8L&action=view) (2024. 12. 20.)

¹⁵ Kecskemét református anyakönyvek (1778–1803) II. kötet

[https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY37-](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY37-5R?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5WZ-5Y1&action=view)

[5R?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5WZ-5Y1&action=view](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY37-5R?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5WZ-5Y1&action=view) (2024. 12. 20.)

¹⁶ Tormássy János (Kecskemét, 1745 – Kiskunhalas, 1814): református püspök, egyháztörténész. A genfi egyetemen végzett teológiai tanulmányokat. Hazatérte után 1771-től Kecskeméten, 1777-től Kiskunhalason

a Duna melléki református egyházkerület püspökének káplánja volt annak haláláig. Tatait 1825-ben az Alsó-Baranyai és Bácsi református egyházkerület Cservenkán¹⁷ tartott gyűlésen megválasztották Szentlászló¹⁸ lelkészének, amely pozíciót az év júniusának végétől töltötte be.¹⁹ Emellett tizennégy évig volt Kórógyon,²⁰ Szentlászlón és Harasztiban²¹ a református iskolák felügyelője, ezen időszak alatt a szentlászlói és a haraszi iskolákat a saját költségén felújíttatta. Erőfeszítései azonban némi elégedetlenséget váltottak ki az egyházközségben. Életét az oktatás és a papi szolgálat iránti elkötelezettség jellemezte.

1816. július 12-én Kiskunhalason feleségül vette Turócy István²² lányát, Juliannát, Varga András ügyvéd özvegyét.²³ Házasságukból öt gyermek született: Anna 1816. szeptember 2-án,²⁴ József 1818. május 2-án,²⁵ Benjámín 1820. szeptember 17-én,²⁶ Julianna 1823. május 26-án,²⁷ és Ráchel 1824. június 4-én.²⁸ Közülük Julianna hétéves korában, 1830-ban meghalt. Tatai József ismert volt vidám lelkületéről és a vallásos szolgálat iránti odaadásáról, amiért elnyerte paptársai és az egyházközség tagjainak szeretetét és tiszteletét. Sajnos azonban kettős

lelkész, 1808-tól a Duna melléki református egyházkerület püspöke. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/t-ty-780F8/tormassi-janos-tormassy-782E7/> (2024. 12. 20.)

¹⁷ Cservenka (szerbül Црвенка) város Szerbiában, a Vajdaságban, a Nyugat-bácskai körzetben.

¹⁸ Szentlászló (horvátul: Laslovo) falu Horvátország keleti részén, Eszék–Baranya megyében. A településen 1540-ben jelent meg a reformáció. Az 1878-ban épült református templomát és a település házainak 96 %-át 1991. október 1-jén a Jugoszláv Néphadsereg aknavetőkkel és ágyúlövedékekkel lerombolta, lakossága Magyarországra és Horvátország biztonságos részeire menekült. A faluba csak 1998-ban tért vissza az élet, a református templomot eredeti formájában építették újjá.

¹⁹ „Tatay Josef prédikátorságában, holtak és temettek.” <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-899X-DV6C?cat=700260&i=518> (2024. 12. 20.)

²⁰ Kórógy (horvátul: Korod) magyar falu Kelet-Horvátországban, Vukovár–Szerém megyében.

²¹ Haraszi (horvátul: Hrastin, 1900-ig Harastin) falu Horvátországban, Eszék–Baranya megyében.

²² Turóczy Istvánt 1798 és 1811 között több ízben is megválasztották Kiskunhalas bírájává. Lásd: Kiskun-Halas Helyi Értesítője 1914. 07. 08. 4.

²³ Kiskunhalas református anyakönyvek (1801–1836) IV. kötet

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY39-G4?cat=8511&i=264> (2024. 12. 20.)

²⁴ A gyermek a házasságkötés után alig három hónappal született, így elképzelhető, hogy édesapja nem Tatai József volt. Kiskunhalas református anyakönyvek (1801–1836) IV. kötet

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY3M-9K?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5W2-MVL&action=view> (2024. 12. 20.)

²⁵ Kiskunhalas református anyakönyvek (1801–1836) IV. kötet

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RYS1-NB?view=index&action=view> (2024. 12. 20.)

²⁶ Kiskunhalas református anyakönyvek (1801–1836) IV. kötet

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY3M-9F?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5WK-YPJ&action=view> (2024. 12. 20.)

²⁷ Kiskunhalas református anyakönyvek (1801–1836) IV. kötet

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RYS1-DX?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AV5W2-QHY&action=view> (2024. 12. 20.)

²⁸ Kiskunhalas református anyakönyvek (1801–1836) IV. kötet

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY3M-GH?view=index&action=view> (2024. 12. 20.)

tragédia árnyékolta be életét, amikor előbb a 23 éves fia, József 1840. október 29-én,²⁹ majd a 17 éves lánya, Ráhel 1841. április 29-én meghalt.³⁰ Valószínűleg ezek a tragédiák megviselték az idegrendszerét, ami egy véletlen pisztolybaleset következtében korai halálához vezetett. Tatai József 1841. május 11-én, 58 éves korában hunyt el.³¹

2.2. A Balla előnév használatáról

A kereszténység felvétele változásokat hozott a személynévrendszerben, ami a referáló egyházi nevek megjelenéséhez vezetett. Ezek a nevek presztízst jelentettek, és befolyásolták a névválasztást, különösen azután, hogy a kereszteléskor kötelezővé vált az egyházi nevek használata. A történelmi források azt mutatják, hogy a tárgyalt időszakban gyakran viseltek egyházi személyek olyan neveket, amelyek sajátos tulajdonságokat írtak le. Az okleveles feljegyzések azt mutatják, hogy ezt a kétféle nevet egyazon személy felváltva vagy egyszerre használhatta. Összességében az egyházi nevek bevezetése és a különböző típusú nevek egyidejű létezése a névrendszer átalakulását és fejlődését tükrözi ebben az időszakban.³²

A források hiányában nem tudjuk pontosan megmondani mikor kezdte el használni a Balla előnevet, annyi bizonyos, hogy először Georgius Pasor művében³³ szereplő possessor bejegyzésében tűnt fel 1804-ben. Később az általa szerzett könyvek tulajdonosi bejegyzéseiben, valamint a házassági anyakönyvi bejegyzésében és az első három gyermeke születési anyakönyvi bejegyzésében is a Balla Tatai József név szerepelt. A későbbi anyakönyvi bejegyzésekben viszont már a csak Tataiként szerepelt, kivéve a szentlászlói református halotti anyakönyvben lévő életrajzát, ahol újra a Balla Tatai névvariáns olvasható.

2.3. A Bibliotheca Tatai

A Tatai-könyvtár rekonstrukcióját nehezítette, hogy azt a könyvek beszerzését dokumentáló eladási bizonylatok, könyvszámlák és kötési listák, valamint a 2024-es év folyamán megszűnt MOKKA-R hiányában kellett elvégezni. Kutatásom során a Tornyai János Múzeum

²⁹ Szentlászló református anyakönyvek (1801–1868) I. kötet.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G99X-DNQ7?cat=700260&i=528> (2024. 12. 20.)

³⁰ Szentlászló református anyakönyvek (1801–1868) I. kötet.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-L99X-DJD9?cat=700260&i=529> (2024. 12. 20.)

³¹ Szentlászló református anyakönyvek (1801–1868) I. kötet.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-L99X-DJD9?cat=700260&i=529> (2024. 12. 20.)

³² TÓTH 2016, 119.

³³ Lásd a Függelék 18. tételét

szakkönyvtárában possessor bejegyzéssel ellátott és a Németh László Városi Könyvtár leltárában Tatai kötetekként szereplő dokumentumokra támaszkodtam a gyűjtemény rekonstruálásakor, de hangsúlyoznom kell, hogy a korszak könyvkultúrájának tanulmányozásakor fontos más forrásokat is figyelembe venni.³⁴ Sajnos a kutatás jelenlegi állása alapján nem tudjuk megmondani, hogy egy Hódmezővásárhelytől több száz kilométerre lévő településről hogyan kerültek a kötetek a helyi közgyűjtemények állományába.

Tatai József könyvtárának vizsgálatából kiderült, hogy az elsősorban olyan kötetekből áll, amelyeket a lelképásztori munkájában használt. A gyűjteményt nagyrészt protestáns szerzők teológiai és filológiai művei alkotják, amelyek különböző országokból származnak, többek között Németalföldről, Németországból, Angliából és Magyarországról.

Fontos kitérni a Tatai-könyvtár rekonstruálása során felmerült kihívásokra, amelyet főként az eladási bizonylatok, könyvszámlák és kötési listák hiánya jelentett, amelyek alapján a könyvek beszerzését nyomon követhettük volna. Az idő szűkében nem tudtam minden lehetséges helyszínt felkeresni, így elképzelhető, hogy a továbbiakban kerülnek elő levelek vagy a könyvtár alakulására utaló írott dokumentumok.

A könyvtár birtokosának azonosítása viszonylag egyszerű a possessor bejegyzések alapján, amelyekkel Tatai a tulajdonába került köteteket jelezte. A tulajdonosi bejegyzések fontosak egy könyvtár korábbi állományának azonosításában, és betekintést nyújthatnak egy-egy könyv történetébe. Segítenek nyomon követni egy könyv sorsát, amely nemcsak a könyv útját tárják fel, hanem a könyvhöz kapcsolódó személyek történetére is fényt derítenek.³⁵ Egyes köteteken megtalálható a korábbi tulajdonosok kézírása és neve, a beszerzés dátuma, a kifizetett ár, sőt néha még az adományozó neve is. Ezek a tulajdonosi feljegyzések átfogó képet nyújtanak a könyvek történetéről és azokról az emberekről, akik az idők során kapcsolatba kerültek vele.³⁶ Tatai József, társaihoz hasonlóan, még diákként szerezte be első könyveit, amit bejegyzéseinek évszámai is bizonyítanak. A kollégiumi könyvtárakban ma is megtalálhatóak olyan auctor-kiadások és alapvető teológiai művek, amelyeket diákok nemzedékei használtak.³⁷

A hazai tanulmányok befejeztével a lelkészjelöltek külföldi tanulmányútra indultak, az úti cél leggyakrabban Németország, Hollandia és Svájc, ahol a diákeveket személyes könyvtáraik bővítésére is használták. Az új kiadványok vásárlása helyett gyakran a könyvárveréseket választották. Ezek a tanulók végül felszentelt lelkészek lettek a saját

³⁴ MADAS – MONOK 2003, 102.

³⁵ MONOK 1993, 19.

³⁶ DALLOUL, 2018. 164.

³⁷ SIPOS 2020, 178.

városukban vagy falujukban, és nagymértékben támaszkodtak a tanulmányaik során felhalmozott könyvekre.³⁸

Ily módon gyarapíthatta könyvtárát Tatai József is, hiszen a legkorábbi possessor bejegyzésben szereplő dátum 1803. augusztus 18., amely az egyik híres református ortodoxia írójának, Franciscus Turretinus³⁹ művében szerepel. A következő beszerzés idejére utaló tulajdonosi bejegyzés 1804. február 12., a hollandiai Herborn és Franeker kálvinista középiskoláinak nyelv- és teológiaprofesszorának Georg Pasor bibliamagyarázatának⁴⁰ előzéklapján találtam. Majd ezt követi 1805. április 25-ei dátum, amely *Zolikoffer az erkölcsi nevelésről* című munkának előzéklapján olvasható.⁴¹ Tatai életrajzát ismerve ezek a művek éppen a debreceni diákévekbe illeszkednek.

Az 1806-os esztendőben beszerzésre került két kötet, egy református kegyességi munka,⁴² egy a felvilágosdás irodalmához tartozó kötet.⁴³ A következő évben a bejegyzések alapján Johann Gottlieb Heineccius filozófiai tankönyve,⁴⁴ Varga István teológus prédikációk írásához szükséges kötete és három kötetes bibliamagyarázata,⁴⁵ egy Cserey Farkas,⁴⁶ Balogh Benjámin kegyességi irodalomhoz tartozó hitvédő munkája,⁴⁷ Szikszai György teológiai kötete,⁴⁸ valamint egy Csáthy György nyomtatvány⁴⁹ került a birtokába.

³⁸ U.o. 179.

³⁹ Turretinus, Franciscus: *Compendium theologiae didactico-elencticae ex theologorum nostrorum institutionibus theologicis auctum et illustratum : ut praeter explicationes ... verus status proponatur / Memoriae juvendae causa conscriptum à Leonardo Riissenio . – Editio posterior priori recognitior, et à pluribus erratis tum in Latinis, tum in Graecis, tum in Hebraicis emendatior. – [Leiden] Lugdunum Batavorum ; Amsterdam ; Utrecht : Luchtmans, S : Kallewier, A : Wetstein, R. & J : Smith, G : Paddenburgh, G, 1731 . – [52], 682 p ; 4o*

⁴⁰ *Manuale Novi Testamenti auctum vocibus quae occurrunt in versionibus antiquis Graecis Veteris Testamenti / auctore Christiano Schotano Frisio. – [Amsterdam] Amstelodami : Someren, Jan van, 1697 . – [16], 686, [26], 38 p ; 12o*

⁴¹ Possessor bejegyzés: *Tatai József szerző Debreczenben 1805 Áprl. 25.*

⁴² *Erkölti kátékésis. – [Kolozsvár] Kolo'svárat : Kolozsvári Református Kollégium, 1804 . – [8], 166 p : ill ; 18 cm*

⁴³ *Meiners Kristófnak ... oktatása, miképpen kellés az Ifjakkal haszonnal dolgozni, kivált magokat az olvasásban kijegyezgetésben és írásban gyakorolni / magyarra fordította Kis János. – [Győr] Győrben : Streibig József, 1798 .*

⁴⁴ *Elementa juris naturae, et gentiu, commoda auditoribus methodo adornata / Jo. Gottl. Heinecci . – 4. kiad. – Halle : Impensis Orphanotropei, 1758 .*

⁴⁵ *Exegétika theologia vagy azok a' tudományok, melyek a' Bibliának helyesen való megismerésére ... tanítanak / Varga István. – [Debrecen] Debreczenbenn : Csáthy György, 1807-1818 ., Exegétika theologia vagy azok a' tudományok, melyek a' Bibliának helyesen való megismerésére ... tanítanak / Varga István. – [Debrecen] Debreczenbenn : Csáthy György, 1807-1818 .*

⁴⁶ *A falusi nevelésnek módjáról való vélekedés / Ifj. Cserey Farkas. – Nagyvárád : Gottlieb Antal, 1806 .*

⁴⁷ *Meg-tért Zákéus. Avagy Zákéusnak az idvességre, Istennek ingyen való kegyelméből, a' Krisztus által lett el-hívattatása / Német nyelvből szabadon fordítva, némelly nem szükséges dolgokat el-hagyva, szükségesebbekkel pedig néhol meg-bővítve magyar nyelven ki adta Balogh Benjámin. – [Komárom] Komáromban : Weinmüllerné, 1802 .*

⁴⁸ *A természeti és keresztyén vallás / Szikszai György . – 2. kiadás. – Pest : Trattner Mátyás, 1804 .*

⁴⁹ *Útmutatás a' keresztyén vallás előadására a' Helvétziai vallástételt követők értelméért. – [Debrecen] Debreczenbenn : Csáthy György, 1804 .*

Mindösszesen egy, a protestáns teológus, egyetemi tanár Georg Friedrich Seiler⁵⁰ munkájában szerepel az 1809-es dátum a possessor bejegyzések között. A sor hasonlóan folytatódik a következő két évet vizsgálva, 1811-es évből a klasszika-filológia úttörőjének, Budai Ézsaiásnak a kötete,⁵¹ 1812-es évet pedig Kármán József püspök ágendája⁵² származik.

Az 1813-as év gazdagabb tulajdonosi bejegyzésekben, amelyben a következő szerzők kötetei foglalnak helyet: Diószegi Sámuel kétkötetes munkája,⁵³ Márton István teológusi morálja,⁵⁴ Fábián József által szerkesztett és kiadott négykötetes prédikátori tárház,⁵⁵ Hunyadi Ferenc tizenhét prédikációja.⁵⁶ A következő possessor bejegyzést az 1815-ös keltezésű Szikszai Benjámín bibliamagyarázatában⁵⁷ találtam, ez az utolsó a diákévekben szerzett kötetek közül. Ezután a legkorábbi bejegyzést a Tóth Ferenc református püspök által írt könyvben találunk, amelyben Tatai egyik legpontosabb possessor bejegyzését olvashatjuk: „*Tatai Balla Jósefé 1818. Kiskunhalasi káplán korában szerezte*”.⁵⁸

Tatai possessor bejegyzéseit tanulmányozva megfigyelhető, hogy a legtöbb könyvbeszerzés a tanulóéveiből származik, és mindössze egy tétel a kiskunhalasi káplánsága idejéből. Természetesen ez csupán egy töredéke Tatai könyvtárának, azonban valószínű, hogy a könyvbeszerzése folyamatos volt, hiszen a kötetek kronológiáját áttekintve a legutolsó datálással is ellátott tulajdonosi bejegyzés Pápai Páriz Ferenc latin–magyar szótárban⁵⁹ található 1834-ből, ez a kötet azért is igen különleges számunkra, mert a possessor bejegyzést apa, Tatai Sámuel⁶⁰ és fia, Tatai József írta a kötet előzéklapjára.

⁵⁰ *A' keresztyén vallásnak rövid védelmezése, és egy keresztyén filozófus vallásának summás le-írása / melyet ... ki-adott Seiler György ... magyar nyelvre fordított ... Szentpeteri Hodor Pál . – Manassas (magyar). – [Debrecen] Debreczenben : Szigethy Mihály, 1799 .*

⁵¹ *Közönséges história mellybenn a' régi népeknek, nemzeteknek, országoknak és birodalmaknak dolgai foglaltatnak / kiadta Budai É'saiás . – Másodszorra megjobbítva. – [Debrecen] Debreczenbenn : Csáthy György, 1811*

⁵² *Ekklesiái agenda, avagy a helvetziai vallás-tétel szerént reformált magyar-országi ekklesiákban való sz. sákramentumok ki-szolgáltatásának, egyéb meg-szokott vallásbéli tzeremoniáknak és közönséges Isteni tiszteletnek módja / Kármán József. – Pozsony : Wéber Simon Péter, 1787 .*

⁵³ *Erköltsi tanítások prédikációkbann / kész. és kiad. Diószegi Sámuel. – Debrecen : Csáthy György, 1808 .*

⁵⁴ *Keresztyén theologusi morál, vagy-is erköltstudomány / Márton István. – [h.n.] : [ny.n.], 1796 .*

⁵⁵ *Prédikátori tárház vagy olyan gyűjtemény, mellyben a' prédikátori hivatalra tartozó szükséges dolgok... feltaláltatnak / Fábián József. Vác : Gottlieb Antal, 1808 .*

⁵⁶ *Tizenhét prédikációk mellyeket a debretzeni reformata ekklesiabann el-mondott / Hunyadi Ferentz. – Diószeg : Medgyesi Pál özvegyénél Rábai István, 1795 .*

⁵⁷ *Biblia szövénke. Az az egész új és ó testamentomi Sz. írásra, magyarázat, szakaszok szerént / készítette, és kiadta Szikszai Bénéiamin. – Szegeden : Grün Orbán, 1814 .*

⁵⁸ *Keresztyén Erköltstudomány / Irta Tóth Ferentz. – [Pest] Pesten : Trattner János Tamás, 1817 .*

⁵⁹ *Pápai Páriz Ferenc: Dictionarium latino-hungaricum/Dictionarium ungaro-latino-germanicum Martini Hochmeister et Mich. Landerer Typographi, Nagyszeben-Pozsony, 1801.*

⁶⁰ *Tatai Sámuel, Tatai József édesapjának possessor bejegyzése: Tatai Sámuel szerzette ezt a Szent Könyvet a maga lelkének idvességére 1773.*

A következőkben néhány szót szólok Tatai életútjához szorosan kapcsolódó városokról, helységekről, mivel hatásuk Tatai könyvtárának alakulásából fontos információkkal szolgál.

A feltárt kötetek bejegyzéseinek elemzése arra enged következtetni, hogy a lelkész diákévei alatt leginkább a Debrecenben kiadott kötetek lehettek könyvtárának alappillérei. A két kiskunhalasi tulajdonbejegyzéssel ellátott kötet⁶¹ a püspök mellett töltött szolgálati ideje alatt, valamint azon túli időben került beszerzésre, hiszen egészen 1825-ig vélhetően Kiskunhalason tartózkodott, mivel Györke István életrajírója által lejegyzett adatok szerint csak az évben választották meg a szentlászlói egyházközség élére. Tatai Kiskunhalas városához több szálon kapcsolódott, hiszen felesége halasi volt, és az anyakönyvi bejegyzések szerint mind az öt gyermek Kiskunhalason született. A Szentlászlón töltött évekből származó bejegyzést nem találtam, de ez nem jelenti azt, hogy abban az időben Tatai nem szerzett a könyvtára számára könyveket, hiszen számos kötet évszám nélküli possessor bejegyzéssel van ellátva. Azért is valószínűsíthető a további gyarapítás, mert 14 éven át volt a kórógyi és szentlászlói református iskolák felvigyázója, amely igen magas műveltséget és felkészültséget feltételez.⁶²

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a tárgyalt időszakban Tatai könyvtára főként könyvhagyatékok árverésén, könyvkereskedőktől vásárolva, valamint az értelmiségiek találkozóin történő cseréiből gyarapodott. Emellett az országos vásárokat látogató kereskedőktől, nyomdákban, könyvkötőktől és könyvkereskedőktől is kerülhettek beszerzésre kötetek,⁶³ és alighanem Tatai József is járhatott könyvvásárokra.

Tatai halála után a lelkész özvegyének és közvetlen családtagjainak természetes joga volt a lelkész könyvtárának öröklésére.⁶⁴ Néhány könyv bizonyosan a lelkész fiára, Tatai Sámuelre szállt, vagy még apja életében,⁶⁵ vagy a hagyaték felosztásának részeként.

Azt illetően, hogy miként került egy szentlászlói lelkész könyvtári hagyatéka Hódmezővásárhely városi könyvtárába, írott forrás hiányában csak találgathatunk. Valószínűleg könyvárverések útján szóródhatott szét a gyűjtemény nagy része, és az a közel negyven kötet, amely Hódmezővásárhelyre került csupán egy ismeretlen könyvgyűjtő vásárlásának köszönhető.

⁶¹ *Keresztyén Erköltstudomány* / Irta Tóth Ferencz. – [Pest] Pesten : Trattner János Tamás, 1817. Tatai Balla József 1818. Kiskunhalasi káplán korában szerezte. (possessor), *Páriz Pápai Ferenc: Dictionarium latino-hungaricum/Dictionarium ungaro-latino-germanicum* Martini Hochmeister et Mich. Landerer Typographi, Nagyszeben-Pozsony, 1801. Tatay Balla József Halason 1839.

⁶² HEGYI 2020, 87.

⁶³ OLÁH 2008, 32.

⁶⁴ OLÁH 2008, 33.

⁶⁵ Tatai könyvtárban is található egy Tatai József édesapja, Tatai Sámuel kézjeggyével ellátott kötet, amely jól példázza, hogy már Tatai József is örökölt kötetet ily módon: *A keresztyén embernek egész tiszte világosan és érthetőképpen lerajzoltatva. – Manassas (magyar). – [Debrecen] Debretzenben : Margitai István, 1769. – [26], 623, [18] p ; 8o. Tatai Sámuel szerzette ezt a Szent Könyvet a maga lelkének idvességére 1773. (possessor)*

3. A GYŰJTEMÉNY VIZSGÁLATA

3.1. Nyelvi megoszlás

A könyvtár eredeti nagyságáról a teljes téka ismerete nélkül pontos számokkal nem szolgálhatok, csak következtetéseket vonhattam le a Hódmezővásárhelyre került kötetek alapján. Azonban a Vásárhelyre került kötetek kapcsán megállapíthatjuk, hogy többségük magyar nyelvű, de három latin, egy latin-görög és egy latin-magyar nyelvű nyomtatvány is szerepel. A latin nyelvű kötetekkel kapcsolatban fontos megjegyeznünk, hogy a 18. század végéig a latin volt az oktatás nyelve, a vizsgák túlnyomórészt latinul zajlottak, és ez volt a teológia egyetemes nyelve. A főiskolákon azonban a magyar kezdett elterjedni, mint tanítási nyelv, 1796-tól és 1797-től a tananyag nagy részét magyarul kellett tanítani, először Patakon, majd Debrecenben.⁶⁶ A szóbeli megnyilvánulásokkal kapcsolatos irodalom, mint például a bibliamagyarázatok, áhítatok és a prédikációkhoz szükséges írások magyar nyelven találhatók meg a gyűjteményben.

3.2. A Bibliotheca Tatai szakkönyvtári gyűjteményben őrzött kötetei

A továbbiakban a szakkönyvtárban őrzött két különleges nyomtatványt vizsgálom, amelyek a kötetek előzéklapján szereplő tulajdonosi bejegyzések bizonyosága szerint a Tatai téka darabjai. Első kötetünk Pápai Páriz Ferenc 1801-ben kiadott latin–magyar, magyar–latin szótára.⁶⁷

Pápai Páriz Ferenc 1649. május 10-én, Désen (ma: Dej, Románia) született. Szülei halála után Marosvásárhelyen nevelkedett rokonoknál, majd a nagyenyedi Bethlen Kollégiumba járt. Elhivatottsága és a tudományok iránti érdeklődése miatt külföldre küldték tanulni. Lipcsében 1672-től orvosi tanulmányokat folytatott, majd Heidelbergben filozófiából doktorált. Később, 1674-ben Bázelen szerzett orvosi diplomát, ahol az orvostudomány tiszteletbeli professzorává avatták. Hazatérve 1675-ben Bihar megyében praktizált orvosként, 1677-ben pedig Bornemissza Anna udvari orvosa lett.⁶⁸ 1678-ban tanári állást vállalt a Bethlen

⁶⁶ OLÁH 2008, 6-7.

⁶⁷ Pápai Páriz Ferenc: *Dictionarium latino-hungaricum/Dictionarium ungaro-latino-germanicum* Martini Hochmeister et Mich. Landerer Typographi, Nagyszeben-Pozsony, 1801. Modern, bordázott gerincű bőr könyvkötői kötésben. Két mű egy kötetben. A német rész gótbetűs. A második mű német nyelvű, 118 oldalas repetóriummal bővített. Possessor: Dr. Csáky Lajos költiszt. ügyvéd pecsét. Kézírás: Tatay Balla József Halason 1839, Tatay Beniamin 1834.

⁶⁸ DÉZSI 1899, 261.

Kollégiumban, ahol bevezette az orvosi alapismeretek oktatását. Emellett ösztöndíjakat biztosított tehetséges diákoknak külföldi egyetemekre, és pénzt gyűjtött a főiskola újjáépítéséhez a Rákóczi-szabadságharc okozta pusztítás után.⁶⁹

1680-ban a szerző egy könyvsorozatot indított útjára, amelynek középpontjában az állt, hogy útmutatást adjon a béke eléréséhez az élet fizikai és lelki aspektusaiban egyaránt. A sorozat a *Pax animae* című könyvvel kezdődött, amely a lélek békéjét és az elme csodáit tárgyalta. Ezt a könyvet részben franciából fordította le.⁷⁰ Ezt követte 1898-ban a *Pax corporis*, amely az emberi test belső rendellenességeinek okaival és gyógy módjaival foglalkozott. Ez a könyv azért volt figyelemre méltó, mert ez volt az első magyar nyelvű nyomtatott orvosi könyv, és a korabeli orvostudományt, a szerző saját orvosi tapasztalatait és a népi gyógyászatot ötvözte az olvasók felvilágosítására.⁷¹

Páriz Pápai másik nevezetes műve a *Rudus redivivum*, amelyben részletesen ismerteti a magyar protestantizmus történetét, egy másik pedig az *Ars heraldica*, amelyet az első magyar heraldikai könyvnek tartanak.⁷² Számos művét a neves tipográfus és kiadó, Tótfalusi Kis Miklós nyomtatta ki. Legismertebb munkája azonban az 1708-ban elkészült latin-magyar szótára, a *Dictionarium Hungarico-Latinum*, amelyet közel száz évig használtak az oktatásban.⁷³

A nagyenyedi professzor tizenöt éven keresztül dolgozott a latin-magyar és magyar-latin szótárán, amely először 1708-ban jelent meg. A Rákóczi-szabadságharc idején Nagyenyed, ahol Páriz lakott, súlyos károkat szenvedett, így menekülni kényszerült, és több helyen is menedéket keresett. Nem sokkal Nagyenyedre való visszatérése után, 1716 szeptemberében halt meg.⁷⁴

Szótárának legjelentősebb kiadása 1767-ben jelent meg a magyarigeni prédikátor, Bod Péter kiegészítéseivel. Bod a szótárt német megfelelőikkel egészítette ki, és egy függelékkel adott hozzá a magyarországi sajátos latin szóhasználatról. Ez a kiadás tartalmazta továbbá a latin szövegekben gyakran használt rövidítések átfogó jegyzékét, valamint a súlyok és mértékek táblázatát. A szótárt ma is a latin nyelvtanulás egyik legátfogóbb és legbőségesebb forrásaként tartják számon, valamint a magyarországi nyelvhasználat megértésének értékes eszközeként. Elengedhetetlen a régi magyar irodalmi művek és tudományágak tanulmányozásához, valamint

⁶⁹ KONCZ 1892, 389-390.

⁷⁰ DÉZSI 1899, 276.

⁷¹ DÉZSI 1899, 286.

⁷² DÉZSI 1899, 283.

⁷³ DÉZSI 1899, 297.

⁷⁴ DÉZSI 1899, 308.

a nyelvtörténeti kutatásokhoz. 1995-ben megjelent az 1767-es változat reprint kiadása, amely hozzáférést biztosít ehhez a fontos kulturális forráshoz.⁷⁵

Pápai életét az állandó aktivitás és elkötelezettség jellemezte. Olyan időszakban élt, amikor Erdély politikailag elnyomott volt, és a társadalmat az önzés, a kapzsiság és az anyagiasság uralta. E sivár forgatókönyv ellenére két olyan személyiség volt, aki önzetlenségével és az eszmék iránti elkötelezettségével tűnt ki. Egyikük egy tanár, aki életében megszerzett tudását folyamatosan papírra vetette, a másik egy könyvnyomdász volt, aki fáradhatatlanul adta ki a közhasznú műveket és a vagyonával támogatta az ilyen művek kiadását. Mindkét személy megértette, hogy milyen kihívásokkal kell szembenéznie, és felkészült a társadalom támogatásának hiányára.⁷⁶

A második kötet Losontzi Hányoki István *A Keresztyén Vallásnak világos tüköre című munkája*.⁷⁷

Losontzi a teológia doktora és gimnáziumi igazgató, 1709-ben született Szilasbalháson. (ma: Mezőszilas) 1727-ben beiratkozott a nagykőrösi protestáns gimnáziumba, tanulmányait Debrecenben folytatta, és teológiai diplomát szerzett. Ezután a ceglédi iskola rektora lett, majd 1739-ben Utrechtbe ment, ahol teológiai doktorátust szerzett. Magyarországra visszatérve 1741-ben a nagykőrösi gimnázium első akadémiát végzett rektora volt. Fáradhatatlan munkamoráljáról és szigorúságáról ismert, részletes nyilvántartást vezetett az intézetben. Támogatta, hogy a magyar gyermekeket saját nyelvükön tanítsák, és az elemi iskolákban olyan tantárgyakat helyezett előtérbe, mint a vallás, az olvasás, az írás, a számtan és a történelem. Emelte a kőrösi iskola színvonalát, és erkölcsi magatartásáért nagy tisztelet övezte. Annak ellenére, hogy nagy családja volt, árva gyermekeket is befogadott és nevelt.⁷⁸ Már a maga korában Praeceptor Hungariae azaz Magyarország tanítójának nevezték.⁷⁹

Költőként is tevékenykedett, 1752-ben énekeskönyvet írt Éneklésben tanító mester címmel. Emellett temetési énekeket írt vagy gyűjtött a temetési szertartásokhoz.⁸⁰ Hallásának elvesztése ellenére Losontzi folytatta irodalmi munkásságát, 1771-ben megírta a Kis tükör, majd 1773-ban a Hármaskis Tükör című művét.⁸¹ Losontzit csodálták sokoldalúságáért,

⁷⁵ http://www.itk.iti.mta.hu/kecskemeti/papai_pariz-bod1767_1995.html?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAAR13pnfU5YnczQpn_35CvqMOLTW0yrWutdMl_HEEajBxZbKbbnugvNfWfCM_aem_ymTtjNNkXzAc6xAKnaeZYA (2024. 12. 20.)

⁷⁶ DÉZSI 1899, 309.

⁷⁷ Losontzi Hányoki István: *A Keresztyén Vallásnak világos tüköre*, 1788. A kötet érdekessége, hogy csak kéziratban terjesztették. Possessor: Balla Tatai József 28. Februarii 1806.

⁷⁸ OSVÁTH 1942, 10.

⁷⁹ OSVÁTH 1942, 9.

⁸⁰ OSVÁTH 1942, 11.

⁸¹ OSVÁTH 1942, 12.

nagyszerű tudományosságáért, valamint egyháza és iskolája iránti elkötelezettségéért. Nagykőrösön hunyt el 1780. március 29-én.⁸²

Losontzi *Hármas kis tükör* című könyve a pedagógiai szakirodalomban igen népszerűvé vált. A könyv első kiadása 1771-ben jelent meg, majd 1773-ban megjelent második bővített kiadás és a már ismert címet viselte. A könyv ritkaságnak számít a régi tankönyvirodalomban, és a magyar nemzeti művelődéstörténet jelentős mérföldkövének tartják. Losontzi neve nem szerepel a címlapon, de a Nagykőrösről keltezett előszót ő írja alá.⁸³ A könyv számos kiadást megélt, utoljára Bucsánszky adta ki 1868-ban, 13 kiegészítéssel. Idővel egyes részek kimaradtak vagy módosultak, például az alkotmányos és történelmi részek, hogy a változó igényeknek megfeleljenek. A debreceni kiadásokból kivették a Szent Históriát, hogy a különböző felekezetű iskolák számára is hozzáférhetővé tegyék, sőt apácazárdákban is használatba került. A sárospataki kiadások csak a Szent Történelmet és Magyarország vármegyéit tartalmazzák, így kisebb kötetet kaptak. Összességében a Három kis tükör a kiadásai során jelentős kiegészítéseket és változásokat látott.⁸⁴ A szakkönyvtárban őrzött példány azért is különleges, mert feltételezéseim szerint⁸⁵ maga Tatai másolta le a Losontzi művet, amely egészben kötésben csekély sérülésekkel igazi kurióznak számít.

3.3. Konklúzió

A református egyházban a lelkész elsődleges feladata az volt, hogy prédikátor legyen. Fő feladatuk a prédikációk írása és megtartása volt. Az egyházlátogatások és a gyülekezeti panaszok feltárták, hogy a lelkészekkel szembeni elvárás volt, hogy saját maguk készítsék el prédikációikat, és emlékezetből tartsák meg azokat.⁸⁶

Fontos volt, hogy a lelkészek megfelelően képzettek legyenek, és ezt neves egyházi írók műveinek tanulmányozásával érték el, amelyeket gyakran a vizitátorok vizsgáltak át. A gyülekezeti tagok gyakran fejezték ki elégedetlenségüket a rosszul prédikáló vagy nem megfelelően felkészült lelkészekkel szemben.⁸⁷ Tatai az előbb említett okból kifolyólag valószínűleg tanulmányai befejezése után is folytatta az olvasást és könyvbeszerzést.

⁸² <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/1-940D4/losontzi-hanyoki-istvan-961FD/> (2024. 12. 20.)

⁸³ OSVÁTH 1942, 7.

⁸⁴ OSVÁTH 1942, 8-9.

⁸⁵ Tatai possessor bejegyzéseinek kézírásai alapján feltételezhető, hogy maga Tatai másolta.

⁸⁶ SZÁSZ 2013, 2.

⁸⁷ UO.

Megállapíthatjuk, hogy Tatai József református lelkész Hódmezővásárhelyre került gyűjteményében található könyvek legfőképpen hivatását tükrözik és a fennmaradt példányok elsősorban 16-17. századi teológiai és filológiai művek.

Sajnos a gyűjtemény nagy része szétszóródhatott, a fontosabb, drágább kötetek valószínűleg könyvárveréseken gazdát cseréltek. Azonban a kutatás szempontjából további izgalmas vizsgálódási pontot jelentek az évszám nélküli possessor bejegyzésekkel ellátott könyvek, ennek kapcsán a Tatai könyvek további vizsgálatával érdemes foglalkozni.

IRODALOMJEGYZÉK

1. CSAPODI Csaba-Tóth András-Vértesy Miklós: *Magyar könyvtártörténet*. Budapest, Gondolat, 1987, 98-100.
2. DALLOUL, Zaynab: *Érdekességek az OSZK néhány ősnymtatványának tulajdonosi bejegyzéseiből*. Dokumentáció. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. 2018. (In Press)
3. DÉZSI Lajos: Pápai Páriz Ferencz 1649-1716. Magyar Történeti Életrajzok, Budapest, 1899.
4. HEGYI Ádám Alex: "...hogya a maga munkája helyett a másét mondotta el...": a református gyülekezet plágiumvitája Hódmezővásárhelyen a XVIII. század végén. FONS-Forráskutatás és Történeti Segédtudományok, 21 (4). 2014, pp. 431-459.
5. HEGYI Ádám Alex: *Hogyan lesz magánkönyvtárból közösségi könyvtár?* In: Könyvek magántulajdonban (1770-1820). Reciti konferenciakötetek (6). Reciti Kiadó, Budapest, 2020, pp. 87-98.
6. JUKIC Zita: *Az Eszéki Állami Levéltár anyakönyvei*. In Borsy Judit (szerk.): *Reformáció a Dél-Dunántúlon*. Pécs-Kaposvár-Szekszárd, 2019.
7. KONCZ József: *Pápai Páriz Ferencz naplója 1649-1691*. In Irodalomtörténeti Közlemények 2. évf. 3. sz. (1892) 388-398
8. MADAS Edit, Monok István: *Könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig*, Budapest, Balassi, 2003.
9. MADAS Edit-Monok István: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig*. Budapest, Balassi, 1997, 156-160.

10. MONOK István: *Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526-1720. Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás. Olvasmánytörténeti dolgozatok V.*, Szeged, 1993.
11. MONOK István: *Magánkönyvtárak (1770-1820): A kutatás és az elemzések különös jegyei = Könyvek magántulajdonban (1770-1820)*, szerk. Dóbék Ágnes, Budapest, recíti, 2020 (Recíti konferenciakötetek 6), 13-34.
12. OLÁH Róbert: *A beregi oskolamesterek olvasmányai a 18–19. század fordulóján. In A tiszántúli református iskolák 18. századi könyvröksége: Tanulmányok*, szerk. Monok István, Kulturális örökség, Budapest–Eger: Kossuth Kiadó–EKF, 2012 151–238.
13. OLÁH Róbert: *Püspöki Süllye János könyvei = A Mokka-R Egyesület 2007. december 17-i felolvasóülésének anyaga*, szerk. Monok István, Nyerges Judit, Bp., Argumentum, 2008 (A Magyar Könyvszemle és a Mokka-r Egyesület füzetek, 1), 27–56.
14. OSVÁTH Ferenc: *Hármas kis tükör - Magyar irodalmi ritkaságok 63.* (1942)
https://real-eod.mtak.hu/8026/7/MTA_Konyvek_867509_3.pdf?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR3zpXOeIzsYFP6Tp1BuogftXCF22n0RF53tNvginfoVrLw_36BNfh-GGmT8_aem_xkN0ZMu6-2NSDalQVRMFYg (megtekintés: 2024-10-26)
15. RADNAI Kitti: *A Tornyai János Múzeum Szakkönyvtárának története*. In Tornyai János Múzeum Évkönyve III. Hódmezővásárhely, 2021. 137 – 145.
16. Szász Lajos: *A református lelkész és gyülekezete a 19. század első évtizedeiben. Adalékok és szempontok egy gyakran zaklatott viszony történetéhez*. In. *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18-20. századi Magyarországon*. Szerk. Bárh Dániel. ELTE BTK Folklóre Tanszék, Budapest, 2013.
17. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*
<http://www.mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (megtekintés: 2024-10-26)

18. TÓTH Valéria: Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban.
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2016.

FÜGGELÉK

1. Allestree, Richard: *A keresztyén embernek egész tiszte világosan ésérthetőképpen lerajzoltatva* . – *Manassas (magyar)*. – [Debrecen] Debretzenben : Margitai István, 1769 .
Tatai Sámuel szerzette ezt a Szent Könyvet a maga lelkének idvességére 1773.
(possessor)Tornyai János Múzeum pecsét
2. Balogh Benjámin: *Meg-tértt Zákéus. Avagy Zákéusnak az idvességre, Istennek ingyen való kegyelméből, a' Krisztus által lett el-hívattatása / Német nyelvből szabadon fordítva, némelly nem szükséges dolgokat el-hagyva, szükségesebbekkel pedig néhol meg-bővítve magyar nyelven ki adta Balogh Benjámin*. – [Komárom] Komáromban : Weinmüllerné, 1802 . – 287, [1] p ; 8o
Tatai Jósefé 1807 (possessor)Tornyai János Múzeum (pecsét)
3. Budai Ézsaiás: *Közönséges história mellybenn a' régi népeknek, nemzeteknek, országoknak és birodalmaknak dolgai foglaltatnak / kiadta Budai É'saiás* . – *Másodszorra megjobbítva*. – [Debrecen] Debreczenbenn : Csáthy György, 1811 .
Tatai Jósefé 1811 (possessor)
4. Csáthy György: *Útmutatás a' keresztyén vallás előadására a' Helvétziai vallástételt követők értelme szerént*. – [Debrecen] Debreczenbenn : Csáthy György, 1804 . – [12], 178 p ; 8
Balla Tatai Jósefé 1807 (poss.)Hódmezővásárhely TH. Város Közkönyvtára (pecsét)Tornyai János Múzeum (pecsét)
5. Cserei Farkas: *A falusi nevelésnek módjáról való vélekedés*.Nagyvárad : Gottlieb Antal, 1806 .
Tatai Balla Jósefé 1807 (possessor)
6. Diószegi Sámuel: *Erköltsi tanítások prédikációkbann / kész. és kiad. Diószegi Sámuel*. – Debrecen : Csáthy György, 1808 .
Tatai Jósefé 1813 (possessor)

7. Fábrián József: *Prédikátori Tárház vagy olyan gyűjtemény, melyben a' prédikátori hivatalra tartozó szükséges dolgok... feltaláltatnak* / Fábrián József. – Vác : Gottlieb Antal, 1808 .
Tatai József 1813 (possessor)

8. Heineccius, Johann Gottlieb: *Elementa juris naturae, et gentiu, commoda auditoribus methodo adornata* / Jo. Gottl. Heinecci . – 4. kiad. – Halle : Impensis Orphanotropei, 1758.
Mészáros Andrásé 1790 (possessor), Michaelis Péntzes 1803 (possessor), Josephi Balla Tatai 1807 (possessor)

9. Hunyadi Ferenc: *Tizenhét prédikátiók melyeket a debretzeni reformatata ekklesiabann el-mondott* / Hunyadi Ferentz. – Diószeg : Medgyesi Pál özvegyénél Rábai István, 1795 . – 366, [2] p ; 8o
Tatai József 1813. (possessor)Tornyai János Múzeum (pecsét)

10. Kármán József: *Ekklesiái agenda, avagy a helvetziai vallás-tétel szerént reformáltt magyar-országi ekklesiákban való sz. sákramentomok ki-szolgáltatásának, egyéb meg-szokott vallásbéli tzeremoniáknak és közönséges Isteni tiszteletnek módja* / Kármán József. – Pozsony : Wéber Simon Péter, 1787 . Három szakasz egybekötve,
Tatai Balla József 1812. (possessor) Tornyai János Múzeum (pecsét)

11. Keller, Christoph: *Christophori Cellarii Latinitatis' probatae et exercitatae liber memorialis, sub quolibet primitiuo deriuata singula memoriae iuuandae caussa exponens : Cum interpretatione Hungarica.* – [Debrecen] Debrecini : Csáthy György, 1808 . – 444 p ; 8o
Josephi Tatai (possessor)Karantsi Jánosé 1860 (possessor) Tornyai János Múzeum (pecsét)

12. *Liturgika, melyben A Helvétziai Vallástételt követő Ekklesiáknak Egyházi Tzeremóniáik, Rendtartásaik, és az Egyházi Szolgáknak azok körül való foglalatoságaik, 's kötelefségeik adatnak elől* / Tóth Ferentz. – Győr : Streibig József, 1810 . – 224 p ; 8o

Josephi Tatai Balla (possessor)

13. Losontzi (Hányoki) István: *A Keresztyén Vallásnak világos tüköre*. Kézirat
Balla Tatai Jósefé 1806. 28. februári
14. Lskai Sámuel: *Erköltsi kátékésis*. – [Kolozsvár] Kolo'sváratt : Kolozsvári Református Kollégium, 1804 .
Tatai Balla Jósefé 1806. (possessor)
15. Márton István: *Keresztyén theologusi morál, vagy-is erköltstudomány* / Márton István.
– [h.n.] : [ny.n.], 1796 .
Tatai Jósefé 1813 (possessor)
16. Meiners, Christoph: *Meiners Kristófnak ... oktatása miképpen kellessék az Ifjaknak haszonnal dolgozni, kivált magokat az olvasásban kijegyezgetésben és írásban gyakorolni* / magyarra fordította Kis János. – [Győr] Győrben : Streibig József, 1798 .
– [8], 94 p ; 18 cm
Tatai Jósefé 1806 (possessor)
17. Pápai Páriz Ferenc: *Dictionarium latino-hungaricum* *Dictionarium latino-hungaricum / á Francisco Páriz Pápai ; ... ac labore Petri Bod.* – [Pozsony] Posonii ; Cibirii : Joannis Michaelis Landerer de Fűskút : Martini Hochmeister, 1801 . – [16], 710 p ; 23 cm
Tatai Jósef (possessor)
18. Pasor, Georgius: *Manuale Novi Testamenti auctum vocibus quae occurrunt in versionibus antiquis Graecis Veteris Testamenti* / auctore Christiano Schotano Frisio.
– [Amsterdam] Amstelodami : Someren, Jan van, 1697 . – [16], 686, [26], 38 p ; 12o
Joseph B. Tatai 1804. febr. 12. (possessor)
19. Sárvári Pál: *Moralis Philosophia, Mellyben az Erköltsi Tselekedeteknek A' Józan Okosság Szerént Való Főregulája Vagy Principiuma Kikeresődik* / készítette Sárvári Pál. – [Pest] Pestenn : Trattner Mátyás, 1802 . – [XIV], 226 p ; 8o
Tatai Jósefé (possessor)Tornyai János Múzeum (pecsét)

20. Schulz Carolus Gustav: *Res suo aevo gestas memoriae tradidit Carol. Gust. Schulz ab Ascherade* / Carolus Gustavus Schulz. – London, 1789 . – xiv,[3],6-259 p ; 8°
Tatay Balla József (possessor) Hódmező-Vásárhely TH. Város Közkönyvtára (pecsét)

21. Seiler, Georg Friedrich: *A' keresztyén vallásnak rövid védelmezése, és egy keresztyén filozófus vallásának summás le-írása / melyet ... ki-adott Seiler György ... magyar nyelvre fordított ... Szentpeteri Hodor Pál* . – Manassas (magyar). – [Debrecen] Debreczenben : Szigethy Mihály, 1799 .
Balla Tatai Jósefé 1809. (possessor)Tornyai János Múzeum (pecsét)

22. Szikszai Benjámin: *Biblia szövétneke. Az az Az egész új és ó testamentomi Sz. írásra, magyarázat, szakaszok szerént / készítette, és kiadta Szikszai Bénéiamin*. – Szegeden : Grün Orbán, 1814 . – 585, [1] p ; 8o
Tatai Balla Jósefé 1815. (possessor)

23. Szikszai György: *A természeti és keresztyén vallás / Szikszai György* . – 2. kiadás. – Pest : Trattner Mátyás, 1804 .
Tatai Jósefé 1807. (possessor)

24. Tóth Ferenc: *A' helvétziai vallástételt követő túl a' tiszai superintendentziában élt református püspökök élete, e' jelen való időkhig lehozva / írta, és kiadta Tóth Ferentz*. – Győrben : Streibig Jósefné, 1812 .
Tatai Balla Jósefé 1815 (possessor) Tornyai Júnos Múzeum pecsét

25. Tóth Ferenc: *Keresztyén Erköltstudomány*. / Irta Tóth Ferentz. – [Pest] Pesten : Trattner János Tamás, 1817 .
Tatai Balla Jósefé 1818. Kiskunhalasi káplán korában szerezte. (possessor) Tornyai János Múzeum (pecsét)

26. Turretinus, Franciscus: *Compendium theologiaedidactico-elencticae ex theologorum nostrorum institutionibus theoligicis auctum et illustratum : ut praeter explicationes ... verus status proponatur / Memoriae juvandae causa conscriptum à Leonardo*

Riissenio . – Editio posterior priori recognitior, et á pluribus erratis tum in Latinis, tum in Graecis, tum in Hebraicis emendatior. – [Leiden] Lugdunum Batavorum ; Amsterdam ; Utrecht : Luchtmans, S : Kallewier, A : Wetstein, R. & J : Smith, G : Paddenburgh, G, 1731 . – [52], 682 p ; 4o
Joseph Tatai Debretzini 1803 (possessor)

27. Varga István: *Exegétika theologia vagy azok a' tudományok, melyek a' Bibliának helyesen való megismerésére ... tanítanak* / Varga István. – [Debrecen] Debreczenbenn : Csáthy György, 1807-1818 .
Tatai Jósefé 1807 (poss.), Hódmezővásárhely TH. Város Közkönyvtára (pecsét)
Tornyai János Múzeum (pecsét)

28. Zollikofer, Georg Joachim: *Zolikoffer az erkölcsi nevelésről / magyarra által tette Sándor Jósef.* – Manassas (magyar). – [Kassa] Kassán : Ellinger János József, 1796 .
– 118 p ; 19 cm
Tatai Jósefé szerzé Debretzenben 1805 Áprl. 25. (possessor)